

DIETER WOLFF

„L'Europe sera multilingue ou elle ne sera pas”

Megjegyzések az európai többnyelvűséggel és nyelvi uniformizálódással kapcsolatban

Előzetes megjegyzések

Miközben e sorokat írom, időnként körbetekintek dolgozószobámban. A telefonom nyomógombjain SET, NEXT, ENTER feliratok olvashatók. Fölöttük pedig ez áll: „Az Ön személyes szolgáltatása – Freecall.” Rápillantok a nyomtatómra. Nagy betűkkel ott áll rajta a felirat: „Automatic Image Refinement.” Még egy pillantás a mai újságra. Első lapján a negyedik lapon olvasható egyik cikkre hívják fel a figyelmemet, a cikk a *lean management*-ről szól. A számítógépemnek *power switch*-e van, a rádió hangerejét itt mellettem a *volume* gombbal szabályozom. És persze a televízió távirányítóján sem az áll, hogy távirányító, hanem *remote control*. Hangsúlyozom, nem Nagy-Britanniában, vagy az USA-ban vagyok, nem, mindezek a megfigyelések teljesen szokványos németországi dolgozószobámból származnak, és még példák ezreivel tudnám kiegészíteni őket.

A kérdés azonban, amelyről előadásom keretében közösen szeretnék elgondolkodni Önökkel, semmiképpen sem purisztikus, nem azt kívánom vizsgálni, hogyan védhetjük meg a nyelvünket más nyelv, mindenekelőtt az angol befolyásától. Ez mára már elcsépelet kérdés, pl. a francia nyelv tisztántartására tett messzemenően hiábavaló kísérletek sora is bizonyítja, hogy ilyesmit nem lehet szabályozni. Érdeklődésem sokkal általánosabb és annak a kérdésnek szól, meg tudjuk-e őrizni Európában a többnyelvűséget, ha igen, milyen módon, mégpedig úgy, hogy egyidejűleg fejlesszük is. Azért teszem fel a kérdést, mert francia nyelvész kollegámmal, Claude Hagège-zsel és másokkal – közöttük sok politikussal – közösen azt a talán már elavultnak számító véleményt képviselem, hogy Európa csak akkor alkothat igazi politikai és kulturális egységet, ha megőrzi nyelvi sokféleségét és gondoskodik arról is, hogy az egyéni többnyelvűség fejlődjön és bővüljön. Lehet, hogy mindez paradox módon hangzik, de remélem, az előadás során meg tudom győzni Önöket arról, hogy egy sor nyomós érv szól a többnyelvűség mellett és a nyelvi uniformizálódás ellen.

Dieter Wolff professzor a Gesellschaft für Angewandte Linguistik elnöke. Itt közölt cikke eredetileg a VIII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia plenáris ülésének egyik előadásaként hangzott el Szombathelyen 1998 áprilisában. Folyóiratunk számára átdolgozott változatának fordítása Szabari Krisztina munkája. (A szerk.)

Előadásomban először általánosságban vizsgálom a többnyelvűség társadalmi és politikai aspektusait, vagyis a többnyelvűséget társadalmi és politikai jelenségként értelmezem. A következő részben részletesebben szólok az európai többnyelvűségről mind nagyobb veszélyt jelentő angol nyelvről. Ennek során megkísérlem meghatározni az angol nyelv helyét, vagyis az angol ismeretét nem a kívánatos többnyelvűség keretében vizsgálom, hanem kulcsfontosságú képzettségként, az információ és a tudás társadalmában szükséges műveltség részeként. Az ezt követő rész a többnyelvűség elősegítésével foglalkozik és felvázol néhány támogatási modellt a jövő számára. Az utolsó rész összefoglaló megfontolásokat tartalmaz.

A többnyelvűség társadalmi és politikai összefüggései

A többnyelvűséggel foglalkozó átfogó irodalomban, ahol a bilingvizmus fogalma az elterjedtebb, noha általában ezen is kettőnél több nyelvet értenek, két tudományos megközelítést különböztethetünk meg. Egyrészt egyénnel kapcsolatos jelenségként elemzik a két-, illetve többnyelvűséget (individual bilingualism), másrészt társadalmi jelenségként (societal bilingualism). Az első megközelítés a többnyelvű egyént, illetve a többnyelvű egyén pszichológiai (nyelvpszichológiai, kognitív és viselkedésszerű) jellemzőit, a második két vagy több nyelv társadalmi kontextusban (csoportban, régióban, államban) való használatát veszi elemzés alá. Az egyéni és a társadalmi bilingvizmus között ok-okozati összefüggés áll fenn. Az egyéni többnyelvűség előfeltétele a társadalmi többnyelvűségnek, a bilingvis társadalmi környezet azonban előfeltétele az egyéni többnyelvűség fejlődésének. Jelen vizsgálatunk szempontjából mindkét megközelítés egyformán fontos.

A többnyelvűség társadalmi aspektusai (nyelv és kultúra, nyelv és etnikai identitás)

Hamers & Blanc (1989) szerint a nyelv a kultúra lényegi aspektusa. A kultúrát komplex struktúraként értelmezik, amely szimbolikus rendszerek halmazából áll. Ez a halmaz tartalmazza azokat a tudásrendszereket, normákat, hiedelemrendszereket, azt a nyelvet és művészetet, valamint azokat a képességeket és készségeket is, amelyeket az emberek a társadalom tagjaiként sajátítanak el. A nyelv szimbolikus rendszer, akárcsak a többi, kultúrát meghatározó érték-, hiedelem- és normarendszer. A nyelv a kultúra terméke és a szocializációs folyamat során öröklődik nemzedékről nemzedékre. A nyelv azonban alakítja is a kultúrát, vagyis a nyelv adja kulturális megnyilatkozásaink szerkezetét. A nyelv a kultúra más részrendszereihez képest különleges helyet foglal el, hiszen a legfontosabb eszközt jelenti az egyén számára a kultúra elsajátításához.

A társadalompszichológiai irodalomból világosan kiderül, hogy az emberek mindig meghatározzák saját kulturális identitásukat, vagyis bizonyos kultúrkörhöz való tartozásukat. Számos úgynevezett alapérték (core value) létezik, amely azonban a különböző kultúrákban más és más mértékű jelentőséggel bír. Ezek közé tartozik pl. a család, a vallás, a nevelés, a történelmi dimenzió, a kulturális örökség ápolása és mindenekelőtt a nyelv.

A nyelv kulturális jelölőként betöltött szerepe jól megmutatkozik a többkultúrájú társadalmakban. Vannak olyan kultúrák, amelyek számára a nyelv jelenti a kulturális azonosság egyetlen ismervét. Így van ez pl. a belgiumi flamandok vagy a québeci francia kanadaiak esetében, akik kulturális identitásukat kizárólag annak a jognak a

megvédésére alapozzák, hogy nyelvüket hivatalos nyelvként használhassák. A többi említett alapérték Kanadában sokkal kevésbé jelent differenciáló tényezőt a két kultúra között (a család és a nevelés pl. a francia kanadaiaknál és az angol kanadaiaknál egyforma szerepet játszik). Hasonló a helyzet Belgiumban is. De vannak olyan kultúrák is, amelyek olyan nyelvet használnak önazonosítási ismérvként, amely tulajdonképpen csak mesterségesen tartható fenn, mint pl. az ír kultúra.

A többnyelvűség politikai kontextusban

Legalábbis a francia forradalom óta az európai nemzetállamok történelmében jól megfigyelhető az egynyelvűségre való törekvés. A XIX. században az európai államok a nyelvet olyan egyesítő kapocsként kívánták érvényesíteni, amely összeköti a területükön élő különböző etnikai csoportokat, és így megteremti a nemzeti identitást („egy nyelv – egy nemzet”). Az egynyelvűségre való törekvés sok állam számára mind a mai napig központi kérdés, sok állam eltűri vagy elviseli ugyan a többnyelvűséget, azonban semmiképpen sem fogalmazza meg politikai célként. Hogy a nyelvi homogenitás mennyire megtámogathatja valamely autonóm vagy legalábbis részben autonóm politikai képződmény létrejöttét, jól mutatja Québec és Katalónia példája. Ma azonban már egészen más irányba mutató politikai akarathatározó demonstrációkat és nyelvtervezési folyamatokat is megfigyelhetünk. Vannak olyan államok, illetve szövetségek, amelyek – más és más oknál fogva – tudatosan támogatják a többnyelvűséget. Közéjük tartozik pl. India és az Európai Unió.

Most pedig három példán szeretném felvázolni az egynyelvűség és többnyelvűség különböző összefüggéseit. A legmarkánsabban az Egyesült Államokban, Kanadában és az Európai Unióban mutatkoznak meg a különböző tendenciák.

Az Egyesült Államok klasszikus bevándorló országként mindig is az egynyelvűség irányába haladt. Az angolt tekintették annak a kapocsnak, amely képes összetartani a különböző kultúrákhoz és etnikumokhoz tartozó polgárokat. Az „olvasztótégely” elve, amely mindig is jellemző volt Amerikára, szorosan kapcsolódik az egynyelvűségre való törekvéshez. Az amerikaiak az angol nyelven keresztül határozzák meg saját identitásukat. A legújabb korig mindig hallhatók voltak szigorú egynyelvűséget követelő politikusi nyilatkozatok. Theodore Roosevelttel a század elején meghirdette, hogy aki az Egyesült Államokba kíván jönni, annak alkalmazkodnia kell az ország intézményeihez és így természetesen nyelvéhez is. Bár ma már a politika valamelyest pozitívabban viszonyul a többnyelvűséghez, a konzervatív Amerikai politikusok, pl. Reagan és Bush nyilatkozataiból az derül ki, hogy sok társadalmi réteg bizony továbbra is ragaszkodik az egynyelvűség eszményéhez.

Az Amerikai Egyesült Államok oktatási rendszerét is az egynyelvűség határozza meg: sokkal gyakoribbak az „alámerüléses”, mint az úgynevezett „maintenance”-programok (azaz fenntartó programok), amelyek segítségével megpróbálják elősegíteni, hogy a bevándorlók gyermekei megőrizzék anyanyelvüket. Hivatalosan még mindig az úgynevezett „átmeneti kétnyelvű oktatás” (transitional bilingualism education) elve érvényes, vagyis a nyelvoktatás célja, hogy a gyermek eredeti anyanyelvét az angol váltsa fel. Így van ez akkor is, ha a haladó oktatásügyi hatóságok kétségkívül egyre nagyobb mértékben kínálnak többnyelvűséget elősegítő programokat is. Ez kétségkívül összefügg a szigorúan egynyelvűségre irányuló politika kudarcával. Az Egyesült Államok ma valószínűleg a világ legnagyobb többnyelvű országa. Feltételezések szerint

50 millió azoknak az amerikaiaknak a száma, akik anyanyelvként először más nyelvet sajátítottak el, nem az angolt, és több mint húsz millióan használnak mindennapi kommunikációjuk során túlnyomórészt más nyelveket.

A kanadai helyzet sokkal összetettebb annál, mint ahogy azt a legtöbb európai megfigyelő ismeri. A kérdés vizsgálata során szigorúan különbséget kell tenni a francia nyelvű Québec és az angol nyelvű Kanada között.

Québec ma messzemenően autonóm tartomány, amely politikailag a szigorú egy nyelvűség mellett tette le a voksát. A francia nyelv itt az etnikai azonosság legfőbb jele, az alkotmány egyetlen hivatalos nyelvként rögzíti azt. Az oktatásügyben sem léteznek speciális programok az angol támogatására, bár idegen nyelvként oktatják az iskolákban. Ha valaki gyermekét angol nyelvű iskolába kívánja küldeni, előbb igazolnia kell, hogy az angol kanadaiak csoportjához tartozik. Látni kell azonban azt is, hogy a szigorú egy nyelvűség elve gyengül, mindenekelőtt a városokban. A legjobb példa erre Montréal.

Egészen más a helyzet Kanada angol nyelvű részén. Itt a politikai cél egyértelműen a többnyelvűség, ahogyan azt az alkotmány is rögzíti. Az angol és a francia Kanada két hivatalos nyelve. Természetesen ennek kinyilvánításával Kanada egységét kívánják megőrizni.

A többnyelvűséget azonban csak a francia nyelvű Québec-kel határos Ontario tartományban, Kanada legnagyobb tartományában támogatják igazán. Az „immerziós” (azaz „bemerítéses”) programkínálat hatalmas, mindenekelőtt Toronto városában. Ilyen programokat már az óvodákban is kialakítanak, de nagyobb gyerekek és fiatalok is találhatnak megfelelő ajánlatokat. A kanadai „bemerítéses” programok abból a megfontolásból indulnak ki, hogy a nyelvet mindenekelőtt a nyelvhasználat révén kell megtanulni. Minél több órát kap tehát a tanuló, annál gyorsabban és jobban tudja megtanulni a másik nyelvet. Az oktatás során a hangsúly nem a nyelven van, a nyelv csak az a közeg, amelyben a legkülönbözőbb tevékenységek végezhetőek. Az óvodában dalokat és verseket tanulnak a gyermekek idegen nyelven, később színdarabokat adnak elő vagy történeteket és meséket olvasnak.

Az egy nyelvűségről és többnyelvűségről folyó vitában kétségkívül az Európai Unió által követett politikai irányvonal a legérdekesebb. Az EU-ban számos alkalommal kifejezésre jutott az a politikai akarat, hogy meg kell őrizni a társadalmi többnyelvűséget és fejleszteni kell az egyének többnyelvűségét. A legmarkánsabban ez a politikai célkitűzés az 1991. évi Memorandum on Higher Education (Memorandum a felsőoktatásról) című dokumentumban jutott kifejezésre. A dokumentum a következőket mondja ki:

„Míg Európának mindenképpen erősítenie kell jelenlétét a világban, és gondolkodásában, kitekintésében, intézményeiben minden szinten nyitottnak kell maradnia a globális fejlődés iránt, emlékeztetni kell arra, hogy a legfőbb cél továbbra is a közösségen belüli minél szorosabb integráció marad. A közösség nyelvek és kultúrák sokaságát mondhatja magáénak, így az integrációt úgy kell alakítani, hogy ez a sokféleség megmaradjon, hiszen ez jelenti a bőségnak azt a tárházát, amely minden európai polgár életét gazdagabbá teheti. Az ehhez való hozzáférés, az európai kultúrák ismeretével párosuló nyelvismeret az Európai Unió lényegi eleme, az európai gondolat része.”

Az idézetből kiderül, milyen jelentőséget kap a többnyelvűség eszméje az Európai Unió kinyilvánított politikai céljaként. A többnyelvűségre való politikai törekvést

leginkább az a szükségszerűség indokolja, hogy meg kell őrizni az európai kultúrák mindenekelőtt a nyelvek által közvetített különbözőségét. Az európai integráció csak akkor valósulhat meg, ha megőrizzük és minden európai rendelkezésére bocsátjuk a sokféleséget. A többnyelvűség tehát elvi előfeltétele az európai egység sikeres megvalósulásának.

Bármit is gondolunk ezekről a nyelvpolitikai célkitűzésekről, az biztos, hogy Európa és a nyugati világ történelme során először jelent meg olyan politikai kijelentés, amely nem az egynyelvűséget, hanem az egyéni és társadalmi többnyelvűséget állítja a középpontba, amely a nyelvi sokféleséget és nem az egynyelvűséget tartja egyesítő politikai elvnek. Lehet, hogy idealisztikusnak tűnik ez a célkitűzés, azonban semmiképpen sem utópisztikus. Az egyéni többnyelvűség teljességgel kialakítható Európában, ahogyan ezt a legkisebb EU-tagállam Luxemburg példája is mutatja.

Különösen fontos, hogy az Európai Unió nyelvpolitikai célkitűzéseivel olyan politikai keretet alkotott, amely a tagországoknak megadja a legitimitációt a többnyelvűség elősegítésére. Persze a tagállamok a keretfeltételeket még nem töltik ki olyan mértékben, ahogyan ez szükséges lenne. Az egyéni többnyelvűséget központi politikai célkitűzésként megfogalmazó 1996. évi Fehér Könyv sem vált a tagállamokban kellően ismertté.

Az angol szerepe

Most pedig nézzük meg azt a kényes kérdést, milyen szerepet is tölthet be az angol nyelv az európai többnyelvűség kontextusában. Az angol ma kétségkívül a világ legtöbbször használt nyelve, mintegy 500 millióan használják anyanyelvükként Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, Írországból, Kanadából, Ausztráliából, Új-Zélandon és Dél-Afrikában. Csak becsülni lehet azoknak a számát, akik az angolt második nyelvként tanulják és használják többnyelvű környezetben. Majdnem minden volt korábbi angol gyarmaton az angol ma a második nyelv a közigazgatásban, a médiákban, egyetemeken stb. Sok országban az angol jelenti a kommunikáció eszközt az ott élő különböző etnikai csoportok között. Az angolt idegen nyelvként tanulók száma is hallatlan mértékben megnövekedett. Európa szinte minden országában az angol az első idegen nyelv az iskolai tantervekben. Hasonló a helyzet Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában is. Ha az emberek egyáltalán kapcsolatba kerülnek az iskolában valamilyen másik nyelvvel, akkor az szinte mindig az angol.

Míndez, úgy tűnik, arra utal, hogy az angollal rendelkezünk egy olyan nyelvvel, amely valóban „világnyelvként” szolgálhatna, olyan nyelvként, amely a globalizáció korában a legkülönbözőbb anyanyelvű egyének számára tenné lehetővé az egymással való kommunikációt és amely egyszer a távoli jövőben valóban minden ember második nyelvéné, majd pedig a föld egyetlen nyelvéné válhatna. Az elmúlt két évtizedben gyakran voltak hallhatók ilyen megfontolások, különösen az ipar, a gazdaság és a politika képviselőinek körében. Indokként ugyanúgy hallható az a szükségszerűség, hogy meg kell könnyíteni a kereskedelmet a föld országai között, mint az a feltételezés, hogy egy ténylegesen létező világnyelv segítségével javulhat az emberek közötti megértés is. A pragmatikusok újra meg újra felhívják a figyelmet, milyen magasak a nemzeti és nemzetközi fordítószolgálatok díjai.

A gazdaság és az ipar minden ellentétes kívánalma és elképzelése ellenére azonban a mind jobban megfigyelhető és egyre inkább minden társadalmat átfogó gazdasági és

kulturális globalizáció nem jelentheti a nemzetközi kommunikációs folyamatok egyetlen nyelvre való terelését. A globalizáció nem lehet egyenlő a nyelvi elszegényedéssel, bár a gazdaság továbbra is követeli a nemzetközi érintkezési nyelv kialakítását. Az elmúlt évtizedekben tapasztalható fejlődés, melynek során az angol mindinkább a nemzetközi kommunikáció nyelvává, a gazdaság nyelvává, illetve „világnyelvvé” válik, semmiképpen sem jelentheti automatikusan azt, hogy más nyelvek érintkezési nyelvként való használata korlátozódik és hogy ezeket második nyelvként egyszer majd úgyis az angol fogja felváltani. Bizonyára nem a véletlen tette az angolt a világ leggyakrabban használt második nyelvává, de számos jó ok szól amellett is, hogy igenis van értelme annak, hogy több második nyelvet támogassunk, fejlesszünk a gazdasági globalizáció keretei között is. Ennek belátásához nem is kell messzire menni vagy olyan érvekkel előhozakodni, hogy valamit akkor tudunk leginkább eladni, ha beszélünk a vásárlók nyelvén. Még csak Hagège a német és a francia mellett szóló indokait sem kell elfogadnunk, aki azért ragaszkodik ehhez a két érintkezési nyelvhez, mert úgy véli, hogy történelmi fejlődésük valamint kelet-európai, illetve nyugat-európai irányultságuk folytán sokkal nagyobb joggal pályázhatnak a nemzetközi nyelv szerepére mint az angol (Hagège, 1992). A nyelvi sokféleség megőrzése mellett egy sor más kevésbé látványos ok is szól, amelyek ugyanúgy képviselhetők, és amelyeket időközben a nyilvánosság is egyre jobban elfogad. Ezek közül röviden meg is említek néhányat.

- Az angol világnyelvként történő elterjedése hosszútávon kulturális uniformizálódást eredményezne. A nyelv, ahogyan erről már szóltunk, a kultúra legfontosabb részrendszere, mert két funkciót is betölt: egyrészt a többi részrendszerrel együtt jelenti magát az adott kultúrát, másrészt azonban egyben az a kulturális részrendszer is, amelynek révén az egyén el tudja sajátítani, magáévá tudja tenni a kultúrát. Ha a világ lakossága túlnyomórészt egyetlen világnyelv révén sajátítaná el a kultúrát, a sok kultúra előbb-utóbb végül is egyetlen kultúrára redukálna. A kultúrák jelenleg is megfigyelhető amerikanizálódása, aminek a föld sok országában lehetünk tanúi, kétségkívül az angol nyelv egyre erősödő használatának következménye.

Az angol világnyelvként való használata hosszútávon azt eredményezné, hogy egyetlen nyelv maradna a világon. Ez pedig végzetes következményekkel járna más kultúrák, etnikumok stb. megőrzésére és továbbfejlődésére nézve. Az a tény, hogy az Európai Unió ilyen különleges hangsúlyt fektet a különböző nyelvek megőrzésére és támogatására, azt tanúsítja, hogy felismerte a nyelv jelentőségét a különböző kultúrák megőrzésében. A kultúrák és etnikumok csak akkor maradhatnak életben, ha a számukra alapul szolgáló nyelvet megfelelően ápoljuk. Ezen kívül a világ nyelvek általi különböző megjelenítésére nézve is végzetes következményekkel járna, ha csak egy nyelvet használnak. Ebben az esetben ugyanis a világot csak ennek az egyetlen világnyelvnek a segítségével tudnánk leképezni, és ez óhatatlanul a nyelv és a világ közötti kapcsolatrendszer elszegényedéséhez vezetne.

- Már ma is számos problémát jelent a nemzetközi kommunikációban, hogy egyetlen nyelv (az angol) tört az előtérbe. Jean-Louis Calvet (1974) ezzel kapcsolatban egyenesen a világ nyelv által történő gyarmatosításáról beszél. És bár megfontolásai elsősorban Afrikára vonatkoznak, amikor azt állítja, hogy az egykori gyarmati országokat a korábbi gyarmatosítók nyelve továbbra is gyarmati sorban tartja, azért kijelentései sok vonatkozásban általánosan is érvényesek. Nem csak

nemzetközi konferenciákon és egyéb találkozókon láthatjuk egyre nagyobb mértékben, hogy az angol anyanyelvűek, tehát mindenekelőtt az angolok és amerikaiak vitathatatlan előnyt élveznek azokkal szemben, akiknek az angol nem anyanyelvük. Sokkal differenciáltabban tudják magukat kifejezni, jobban igénybe tudják venni a nyelv nyújtotta kommunikációs funkciókat, sokkal inkább képesek arra is, hogy a másokkal folytatott kommunikációban saját személyiségüket teljes komplexitásában előnyükre mutassák be. Ezek olyan képességek, amelyekkel a nem anyanyelvi beszélő nem rendelkezhet, bármilyen jól ismerje is egyébként az adott nyelvet. A problémát időközben már Nagy-Britanniában is felismerték, és ennek eredményeképpen ma már egyre többet tesznek azért, hogy lehetővé tegyék és segítsék a más nyelveken folyó nemzetközi kommunikációt.

- Egyetlen világnyelv meghonosodása hosszútávon olyan következményekkel járna, mint amilyeneket a legtöbb országban a standard irodalmi nyelv bevezetése váltott ki, vagyis messzemenő nyelvi uniformizálódást eredményezne és ezzel jelentősen megnyirbálná a nyelv révén rendelkezésre álló kifejezési lehetőségeket. A standard nyelvek és a velük rokon dialektusok összehasonlító vizsgálata során kiderült, hogy a standard nyelvre soha nem vihető át egy az egyben a dialektus pregnáns kifejezésmódja és képszerűsége.

Hogyan kell tehát viszonyulnunk az angol kétségkívül meglévő uralkodó szerepéhez? Hogyan akadályozhatjuk meg, hogy az angol váljon a világ egyetlen nyelvévé? Hogyan érhetnénk el, hogy a nemzetközi kommunikációban továbbra is szerepet kapjanak más nyelvek? Világos, hogy az angol nem szorítható háttérbe, az is világos, hogy nem mondhatunk le róla nemzetközi érintkezési nyelvként. Mégis meg vagyok győződve arról, hogy a probléma úgy oldható meg, ha végre elismerjük az angol különleges státuszát, ha az angolt nemcsak érintkezési nyelvként határozzuk meg, hanem az angoltudást általában kulcsfontosságú képzettségnek tekintjük. Az egyéni többnyelvűség ezért számomra nem az angol ismeretével kezdődik, hanem csak akkor, ha az egyén ezen kívül legalább egy további nyelvet is megfelelő kompetenciával képes használni.

A többnyelvűség támogatása

Abból a követelésből, hogy az angol kapjon különleges státuszt a többnyelvűségről folytatott vitában, egyenesen következik a további idegen nyelvek hatékonyabb támogatásának követelése. A többnyelvűséget központi képzési céllá kell tenni mindenhol. Előadásom végén hadd vázoljak fel Önöknek egy, a többnyelvűség kialakítását bemutató forgatókönyvet, amely túlmutat a hagyományos idegennyelv-tanulás keretein és amelynek alkotó elemeit már részben ki is próbálták. A forgatókönyv kronologikus felépítésű, a többnyelvű tanuló egyéni tanulási folyamatát kíséri meg nyomon követni.

A más nyelvekkel való érintkezés már az óvodában kezdődik. A kanadai bemelegítő óvodákhoz hasonlóan a gyerekek megismerkednek más nyelvekkel, dalokat, rigmusokat, verseket tanulnak más nyelveken, vagy azokon a nyelveken, amelyeket az óvodai csoport más tagjai beszélnek. Itt még nem a nyelv szisztematikus elsajátítása áll a középpontban, hanem a nyelvvel való játékos bánásmód.

Hasonló felépítésű a második szakasz is, amellyel kapcsolatban Németországban már az első tapasztalatok is rendelkezésre állnak. A néhány évvel ezelőtt az észak-rajna-vesztfáliai általános iskolákban bevezetett és a nyelvek találkozásán alapuló kon-

cepció célja a tudatos nyelvhasználat, a nyelvi tudatosság fejlesztése, mert ez a koncepció szerint elengedhetetlen az eredményes nyelvtanuláshoz. A gyermekek vagy a nagy európai nyelvekkel kerülnek kapcsolatba, az angollal, a franciával, a spanyollal, az olasszal, vagy pedig azokkal a nyelvekkel, amelyeket osztálytársaik beszélnek, Németországban főleg a törökkel, a szerbvel, a horvátal és a göröggel. A többi nyelvvel való találkozás nemcsak a nyelvi tudatosságot teremti meg, hanem segít a félelmek, az etnocentrizmus és a más kultúrákkal szemben táplált előítéletek leépítésében is. A gyerekek megismerik egymás nyelvét, új módszereket, lehetőségeket alakítanak ki a nyelvi és interkulturális kommunikáció számára.

A harmadik szakaszban, amikor a tanulók már középiskolába járnak, a forгатókönyv az úgynevezett kéttannyelvű oktatást irányozza elő, amelynek során bizonyos szaktárgyakat egy vagy több idegen nyelven tanítanak. Ezzel kapcsolatosan már ma is vannak konkrét tapasztalatok. Észak-Rajna-Vesztfáliában több mint 120 iskolában a földrajzot angolul, a történelmet franciául tanítják, más szaktárgyakat pedig egyéb más nyelveken. Ennél az oktatási formánál az idegen nyelv mindenekelőtt az oktatás közege és nem a közvetítendő tartalom. Sokkal jobban fejleszti az idegennyelvi kompetenciát mint a hagyományos idegennyelv-oktatás.

A többnyelvű Európában az idegennyelv-tanulás nem fejeződik be az iskola elvégeztével. Ha meg akarjuk akadályozni, hogy az angol váljon az egyedüli „lingua franca”-vá, átfogóan támogatnunk kell a többi nyelvet a szakképzésben is. Lehetőségként kínálkozik a szomszédos országok nyelveinek tanulása, tehát Németországban pl. a holland, a dán, a cseh és a lengyel nyelv elsajátítása. A genetikailag rokon nyelvek tanítását is meg kell gondolni. A német anyanyelvűek számára bizonyára egyszerűbb elsajátítani a megfelelő dán, svéd vagy norvég nyelvi kompetenciát és megértetni magukat ezekben az országokban. Ezen a szinten már gondolni kell bizonyos részkompetenciák speciális fejlesztésére is. A receptív kompetencia sokkal gyorsabban elsajátítható egy másik nyelven; nem minden esetben kell általános kommunikatív kompetenciára törekedni.

Záró megjegyzések

Végezetül szeretnék még egyszer szót emelni a különböző nyelvek megőrzése és ápolása, valamint a többnyelvűség fejlesztése mellett. Remélem, előadásomból kiderül, hogy egy úgynevezett világnyelv kialakulása és meghonosodása számos olyan veszélyt rejthet magában, amelyek igazi hatása ma még nem is mérhető fel világosan. Azt azonban biztosan feltételezhetjük, hogy a nyelvi sokféleség uniformizálódása egyben kulturális elszegényedéssel is járna. Ugyanilyen világosan látható ma már az is, hogy a nyelvi sokféleség csökkenésével sok etnikai csoport elveszítené identitását. Végül pedig, ha csak egyetlen „világnyelvet” használnánk a nemzetközi kommunikációban, az óhatatlanul elfogadhatatlan előnyöket jelentene azok számára, akik azt anyanyelvükként beszélnek, és elindítaná a különböző kultúrák nyelv által történő „gyarmatosítását”.

Politikai és pedagógia szinten egyaránt tehát a többnyelvűségnek és nem az uniformizálásnak kell a fáradozások középpontjában állni. A társadalmi többnyelvűség összetartja a kultúrákat és megőrzi a kulturális hagyományokat, az egyéni többnyelvűség nagyobb kognitív rugalmasságot eredményez és segíti a nyelvtanulást. A többnyelvűség végül segít megérteni és tisztelni más kultúrák képviselőit, így végső soron a béke megőrzésének egyik módját is jelenti.

IRODALOM

- Calvet, J.-L. (1974). *Linguistique et colonialisme: petit Traité de glottographie*. Paris: Payot
- Hamers, J. F. & Blanc, M. (1989). *Bilingualism and Bilinguality*. Cambridge University Press
- Thürmann, E. (1991). „Begegnungen mit Sprachen in der Grundschule.” *Schulverwaltung* 8, pp. 182–187.
- Wolff, D. (1995). Uniformierung der Sprachen: Sprachenkampf – Mehrsprachigkeit – „Weltsprache”. In: Weber, H. (szerk.): *Globalisierung der Zivilisation und überlieferte Kulturen*. Bonn: Katholischer Akademischer Austauschdienst, pp. 107–271.
- Wolff, D. (1996). Erziehung zu zwei- und Mehrsprachigkeit in Europa: Politische, psychologische und pädagogische Aspekte. In: Dow, J. & Wolff, M. (szerk.): *Languages and Lives – Essays in Honour of Werner Enninger*. New York: Peter Lang, pp. 255–271.
- Wolff, D. (1997). Content-based bilingual education or using foreign languages as working languages in the classroom. In: Marsh, D., Marsland, B. & Nikula, T. (szerk.): *Aspects of Implementing Plurilingual Education: Seminar and Field Notes*. Jyväskylä: The University of Jyväskylä, pp. 51–64.